

# ایستاد هفت

سال سی و ششم، شماره سوم  
مرداد و شهریور ۱۴۰۴  
ISSN:1023-7992

دوماهنامه نقد کتاب، کتاب‌شناسی و  
اطلاع‌رسانی در حوزه فرهنگ اسلامی

۲۱۳



چو یا جهانبخش | رسول جعفریان | سیدعلی میرافضلی | سیدرضا باقریان موحد | عبد الجبار رفاعی / محمد سوری  
زهرا آقابابایی خوزانی | سیدعلی کاشفی خوانساری | مهدی عسگری | حمیدرضا تمدن | امید حسینی نژاد | حیدر عیوضی  
اریا طبیب‌زاده | رقیبه فراهانی | میلاد بیگدلو | سید احمد رضا قائم‌مقامی | مجید جلیسه | علی راد  
محمد شمسواری | عارف نوشاهی / شیوا امیرهدایی | مریم حسینی | علی نیک‌زاد | سیدعلی موسوی  
غلامحسین خدری | علی ایمانی ایمانی | علی کاملی | فرهاد طاهری | سهیل یاری گل‌دژه | امید طبیب‌زاده | سید محمد عمادی حائری

مگر ز مضر به گنجان «بشیر» می‌آید | مقتل الحسین (ع) ابو حاتم، محمد بن حبان بسنی (م ۳۵۴)

رباعیات شهر آشوب حسن دهلوی | معرفی نشریه اتاق آبی

از نگاه عربی: منتفکران معاصر ایران و جهان عرب (۲) | از ازدواج تا طلاق: روی و پشت یک سند

روابط قصه‌گویان دینی و حاکمان سیاسی | امامزاده حضرت شاه‌زندو (ع)

محمد عابد الجابری و نقد عقلانیت عربی | خراسانیات (۶) | آینه‌های شکسته (۱۰)

یادداشت‌های لغوی و ادبی (۵) | اشعار تازه‌یاب از شاعران دوره قاجار با استناد به نشریات آن عصر

نویشتگان (۱۴) | یادداشت‌های شاهنامه (۸) | چاپ‌نوشت (۲۰) | از شیعه علی (ع) تا دین علی (ع)

طومار (۱۲) | قصص الأنبياء در میراث اسلامی | المستخلص

تحفة البرره مجدالدین بغدادی در آثار شمس‌الدین محمد الأطعانی | کتابخانه یعنی غنای زنده زاینده

نقد ترجمه فارسی مابعدالطبیعه ارسطو اثر شرف‌الدین خراسانی

مروری بر تخلفات گسترده در پژوهش | تحلیل روشمند ادعاهای انتحال در حوزه فلسفه اسلامی

## نکته، حاشیه، یادداشت

پیوست آینه پژوهش: ♦ سلسله‌مباحث نظری در باب تاریخ ادبیات، براساس آرای رینه وِلک (۲)

♦ در میانه حکایت و تصحیف

# کهن ترین منبع اشعار ابوسعید ابوالخیر

دانشجوی کارشناسی ارشد ادبیات فارسی دانشگاه رازی | علی کاملی

| ۶۱۹ - ۶۲۳ |

[پیشکش به دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی]

۶۱۹

آینه پژوهش | ۲۱۳

سال ۳۶ | شماره ۳

مرداد و شهریور ۱۴۰۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی



پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

مدتی چند است که مشغول گردآوری و بررسی منابع کهن رباعیات منسوب به ابوسعید ابوالخیر (۳۵۷-۴۴۰ق) هستیم. می‌گویم «منسوب» چون تا مشخص شدن تکلیف انتساب این رباعی‌ها به ابوسعید، نمی‌توان حکم مسلم‌الصدور داد.

اما پیردازیم به این جستار: اهل ادب غالباً گمان دارند که کهن‌ترین منبع اشعار ابوسعید، اثر نواده او یعنی محمد بن منور میهنی (بعد از ۵۰۰- بعد از ۵۷۴ق) - که در ۵۷۴ق کتاب خود موسوم به «اسرارالتوحید فی مقامات ابوسعید ابوالخیر» را نگاشته - است. (میهنی، ۱۳۷۱، ج: ۱، ۲۰۲ و ۲۰۳)

باید گفت که در واقع اثر دیگر نواده ابوسعید یعنی جمال‌الدین ابوروح لطف‌الله بن ابی سعید بن ابی سعد (د. ۵۴۱ق) از اسرارالتوحید کهن‌تر است، چرا که مؤلف این کتاب ۳۳ سال پیش از تحریر اسرارالتوحید درگذشته است. البته در کتاب «حالات و سخنان ابوسعید ابوالخیر» پس از آوردن شعری که در منابع دیگر نظیر اسرارالتوحید صریحاً به نام ابوسعید است، تصریح شده که ابوسعید هرگز شعری نگفته، اما بیت - منسوب به او در منابع دیگر - تنها از زبان او آمده است. (ابوروح، ۱۳۸۶: ۱۲۲)

پس تا این جا کهن‌ترین منبع شعر ابوسعید ابوالخیر - گرچه بدون تصریح به اینکه شیخ آن را سروده - «حالات و سخنان ابوسعید» است.

اما در واقع باید گفت کهن‌تر از این کتاب، منبعی دیگر نیز هست که اولاً شعر ابوسعید را ثبت کرده و ثانیاً تصریح کرده که شاعر این شعر، خود شیخ است. این منبع که مصحح آن نیز در پاورقی حکایت معروف «شعر نوشتن ابوسعید بر ظهر نامه درویشی حمزه نام»<sup>۱</sup>، به قدمت آن اشاره کرده، «طیب القلوب» - کهن‌ترین اربعین حدیثی شناخته شده به زبان فارسی - نگاشته ابوالفتح محمد بن محمد الخزیمی الفراوی (د. ۵۱۴) است که با تصحیح مجتبی مجرد به چاپ رسیده است. در این منبع که حدود هفتاد سال پیش از اسرارالتوحید به نگارش درآمده، حکایت بیت نگاشتن شیخ ابوسعید بر ظهر نامه یکی از بزرگان، ثبت گردیده و تصریح شده که این بیت از ابوسعید است. ذیلاً این حکایت، برای بهره خوانندگان آورده می‌شود:

۱. این شخص در اسرارالتوحید، حمزة التراب نام دارد و در حالات و سخنان، حمزه. در طیب القلوب نیز نام او ذکر نشده و تنها یکی از بزرگان نیشابور معرفی شده است، که در بالا آوردیم.

«حکایت: یکی از بزرگان به نشابور، رقعہ نوشت به شیخ ابوسعید قدس اللہ روحہ. بر صدر رقعہ، نوشت مر تواضع را کہ: "تُرَابُ قَدَمِهِ" یعنی نویسنده رقعہ، خاک قدم توست. شیخ ابوسعید بر ظہر آن رقعہ نوشت این بیت را و به وی فرستاد، بیت:

گر تو خاک قدمی، خاک تو را خاک شدم  
چون کہ من خاک تو را خاک شدم، پاک شدم

شیخ در همه عمر، بیت از خاطر خود، همین گفت.» (فراوی، ۱۳۹۸: ۸۲)



## منبع

۱. جمال‌الدین ابی‌روح لطف‌الله بن ابی‌سعید بن ابی‌سعد. (۱۳۸۶). حالات و سخنان ابوسعید ابوالخیر. تصحیح و تعلیق محمدرضا شفیعی کدکنی. چاپ هشتم. تهران: سخن.
۲. فراوی، ابوالفتح محمد بن محمد خزیمی. (۱۳۹۸). طیب‌القلوب. تصحیح و تحقیق مجتبی‌ی مجرّد. چاپ اول. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار با همکاری نشر سخن.
۳. میهنی، محمد بن منور. (۱۳۷۱). اسرارالتوحید فی مقامات شیخ ابوسعید ابوالخیر. تصحیح و تعلیق محمدرضا شفیعی کدکنی. دو جلد. چاپ سوم. تهران: آگاه.